

**YHDENVERTAISUUSVALTUUTETUN
TAVOITTEET
HALLITUSOHJELMAAN 2019-2023**

1. PUUTUTAAN RASISMIIN POIKKIHALLINNOLLISELLA TOIMINTAOHJELMALLA

Rasismi on vakava ongelma Suomessa. Rasismi voi ilmetä vihapuheena, väkivaltana, syrjintänä tai näennäisen neutraaleina käytäntöinä esimerkiksi viranomaistyössä, jotka tosiasiaassa sulkevat ulos osan ihmisistä. Rasismin hahmottaa parhaiten henkilö, johon se kohdistuu omakohtaisesti. Rasismin yleisyydestä kertovat myös monet tutkimukset, yhdenvertaisuusvaltuutetulle tulevat yhteydenotot ja poliisin viharikostilastot. Rasismin taustalta löytyy usein ihonväriin, nimeen tai uskontoon liittyviä ennakkoluuloja. Romaneihin kohdistuvat ennakkoluulot näkyvät tyypillisesti syrjintänä esimerkiksi kaupoissa ja ravintoloissa.

Seuraavan hallituksen on puututtava rasismiin poikkihallinnollisella toimintaohjelmalla.

Toimintaohjelma:

- varmistaa lainsäädännön tehokaan täytäntöönpanon: vihamotiivein tehdyt kunnianloukkaukset ja kiihottamiset kansanryhmää vastaan on tutkittava ja tekijät saatettava syytteeseen tehokkaasti. Yhdenvertaisuuslain häirinnän kieltoa tulee hyödyntää tehokkaammin keinona puuttua vihapuheeseen.
- toteuttaa ministeriöiden yhteisen, emeritus arkkipiispa Kari Mäkisen johtaman vihapuhetyöryhmän suositukset.
- toimeenpanee hyvien väestösuhteiden politiikkaa poikkihallinnollisesti, jotta varmistetaan väestön yhteenkuuluvuuden, osallisuuden ja turvallisuuden tunnetta.
- madaltaa maahanmuuttajien ja vieraskielisten osallistumisen ja vaikuttamisen esteitä demokratia- ja kielipoliittisin keinoin.
- varmistaa tehokkaat toimet rasismin ja vihapuheen torjumiseksi sekä yhdenvertaisuuden edistämiseksi erityisesti kouluissa ja oppilaitoksissa.

2. EDISTETÄÄN ESTEETTÖMYTTÄ, SAAVUTETTAVUUTTA JA VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIA

Esteetön ja saavutettava yhteiskunta on perusedellytys osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Tätä edellyttää myös Suomea sitova YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. Esteetön suunnittelu ottaa etupainotteisesti huomioon myös ikääntyvän väestön tarpeet ja siitä hyötyy moni esimerkiksi sairastumisen, onnettomuuden tai vanhemmuuden myötä. Esteettömyys pitää nähdä etuna ja kilpailuvalttina, ei kustannuseränä.

Meillä on voimassa YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskeva sopimus, rakentamista koskevaa lainsäädäntöä ja esteettömyysasetus korjausrakentamisessa, jotka edistävät osaltaan vammaisten henkilöiden asemaa ja oikeuksia. Olemassa olevan ympäristön esteellisyys on silti Suomessa merkittävä ongelma. Yhdenvertaisuuslaki ei yksinään riitä toteuttamaan YK:n vammaissopimuksen vaatimuksia. Olemassa olevan ympäristön esteellisyyden ratkaisemiseksi tarvitaan täsmällistä ja yksiselitteisesti velvoittavaa lainsäädäntöä.

Nykyisiä säännöksiä kattavampi esteettömyys on Suomessa otettava lähtökohdaksi asumisessa ja rakennetussa ympäristössä vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamiseksi. Suomalaisista valtaosa asuu taloyhtiöiden omistamissa rakennuksissa. Nykylainsäädännön mukaan taloyhtiöillä ei ole velvoitetta edistää esteettömyyttä tai tehdä edes vammaisen henkilön tarvitsemia kohtuullisia mukautuksia.

Se voisi tarkoittaa esimerkiksi,

- että olemassa olevia julkisia rakennuksia sekä katu- ja ulkoilutiloja koskisi velvoite helppojen esteettömyyskorjausten toteuttamiseen ja,
- että taloyhtiöille tulisi velvollisuus toteuttaa kohtuullisia mukautuksia.

Vammaissopimus velvoittaa Suomea jo nyt esteettömyyden ja saavutettavuuden ongelmia tunnistamiseen ja poistamiseen esimerkiksi rakennusten ja teiden osalta.

Vammaiset henkilöt tarvitsevat kohdennettuja toimenpiteitä yhdenvertaisuutensa ja osallisuutensa parantamiseksi tavaroiden ja palveluiden tarjonnassa sekä työelämässä. Liikkumisen, matkustamisen ja sen kautta osallisuuden toteutuminen vaatii usean eri tahon toimia nykyistä tehokkaammin. Ymmärtämystä vammaisuuden moninaisuudesta on parannettava. On myös ymmärrettävä, että kohdennettujen palveluiden ja mukautusten lisäksi tarvitaan kaikille sopivaa suunnittelua, esteettömyyttä ja saavutettavuutta.

- Liikenteen yhdenvertaisuusvaikutusten ja esteettömyyden koordinointi on nykyistä selkeämmin osoitettava yhdelle vastuviranomaiselle, joka vastaa matkustajien yhdenvertaisiin oikeuksiin liittyvästä kokonaisuudesta.

3. VARMISTETAAN TEKÖÄLYN SYRJIMÄTÖN KÄYTTÖ

Tekoälyn käyttö yleistyy yhteiskunnan eri toiminnoissa. Datan käyttö ja algoritmit perustuvat usein ihmisten profilointiin, jossa hyödynnetään kiellettyjä syrjintäperusteita, esimerkiksi ikää, äidinkieltä, sukupuolta ja asuinpaikkaa. Tästä esimerkkinä on yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan päätös syrjinnästä luotonmyönnössä tilastollisen profiloinnin perusteella.

- On selvítettävä tekoälyn käyttöä edistävien kehittämishankkeiden yhdenvertaisuusvaikutukset ja varmistettava, ettei uusissa ja käytössä olevissa järjestelmissä hyödynnetä välittömästi tai välillisesti syrjiviä toimintatapoja. Viranomaistoiminnassa käytetyn tekoälyn keskeisenä vaatimuksena tulee olla, että sen käyttö edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista,
- vahvistettava viranomaisvalvontaa ja ohjeistusta eri hallinnonaloilla, jotta syrjivä tekoälyn käyttö ei yleistyisi myöskään yksityisellä sektorilla,
- osoitettava näille tehtäville selkeä vastuuministeriö.

4. VARMISTETAAN KIELELLISTEN OIKEUKSIEN TOSIASIALLINEN TOTEUTUMINEN

Viime vuosina on enenevässä määrin ilmennyt kielteisiä asenteita suhtautumisessa kansallisiin kielivähemmistöihin, kuten suomenruotsalaisiin, saamelaisiin ja romaneihin. Ruotsin kielen asemaa toisena kansalliskielenä on haastettu aiempaa voimakkaammin.

Kansalliskielistrategian mukaisesti on palattava myönteisen kaksikielisyyden ja laajemminkin monikielisyyden arvostamisen tielle:

- Ruotsin kielen poistamisesta pakollisena aineena ylioppilaskirjoituksista ja sen vaikutuksista tehdään selvitys.
- Viranomaisten ruotsinkielisten palveluiden tarjontaa ja laatua tulee tukea täydennyskoulutuksella ja tarvittaessa lisäämällä ruotsin kielellä toteutettua koulutusta eri aloilla.
- Ruotsinkielisten palveluiden riittävään alueelliseen saatavuuteen tulee myös kiinnittää huomiota. Viittomakielisten oikeudet käyttää kieltään ja saada palveluja omalla kielellään eivät aina toteudu laissa tarkoitettulla tavalla.
- Viittomakieltä käyttävien oikeuksien tosiasiallinen toteutuminen tulee turvata koko maassa vahvistamalla oikeutta omakielisiin palveluihin sekä laadukkaaseen tulkkauspalveluun.

5. TURVATAAN SAAMELAISTEN OIKEUDET JA ASEMA ALKUPERÄISKANSANA

Saamelaiset ovat alkuperäiskansa, jolle perustuslaki turvaa oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin. Saamen kielten elvyttämiseen on suunnattu toimenpiteitä, mutta samaan aikaan saamelaisten oikeus tulla kuulluksi heihin vaikuttavissa päätöksissä on toteutunut puutteellisesti.

- Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa totuus- ja sovintokomiteaprosessin toteuttamista saamelaisten ja Suomen valtion välillä.

Prosessin on perustuttava saamelaisten vahvaan osallisuuteen ja saamelaisyhteisöistä esiin nousevien asioiden käsittelyyn. Valtion on tunnustettava ihmisoikeusloukkaukset saamelaisia kohtaan ja osoitettava resursseja korjaaviin toimintoihin.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa saamelaislasten oikeutta laadukkaaseen, äidinkielellä annettuun opetukseen ja varhaiskasvatukseen.

- Opetuksen resurssit ja edellytykset, kuten koulutetun henkilöstön määrä ja tarkoituksenmukaiset toimenkuvat, on turvattava saamelaisten kotiseutualueella.

Mahdollisuuksien mukaan saamenkielistä opetusta on tarjottava saamelaisille oppilaille myös kotiseutualueen ulkopuolella. Saamenkielisen varhaiskasvatuksen tarjontaa ja tosiasiallista saavutettavuutta saamelaisille lapsille on kehitettävä koko maassa, jotta varhaiskasvatuslain mukainen oikeus saamenkieliseen varhaiskasvatukseen toteutuu.

6. TOTEUTETAAN YHDENVERTAISUUSLAIN OSITTAISUUDISTUS

Yhdenvertaisuuslain toimivuutta koskeva tutkimushanke on tarkoitus toteuttaa valtioneuvoston tutkimus- ja selvityshankkeena vuosina 2019–2020. Tehdyn selvityksen jälkeen tulee asettaa työryhmä valmistelemaan lain osittaisuudistusta. Mahdolliselle yhdenvertaisuuslain osittaisuudistukselle tulee työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mukaan varata riittävästi aikaa, jotta valmistelutyö voidaan tehdä perusteellisesti ja huolellisesti. (TyVM 14/2018 vp)

Valtuutettu suosittelee seuraavia lakimuutoksia:

- Syrjinnän uhrin oikeussuojan vahvistamiseksi yhdenvertaisuusvaltuutetulle annetaan työsuojeluviranomaisten ohella toimivalta ottaa kantaa myös työelämässä tapahtuvaan syrjintään.
- Yhdenvertaisuusvaltuutetulle palautetaan mahdollisuus saattaa syrjintää koskeva asia yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi myös yksittäistä uhria nimeämättä.
- Häirintäpykälään palautetaan, yksilön ohella, maininta ihmisryhmästä loukkauksen kohteena.
- Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle annetaan oikeus määrätä hyvitys syrjinnän uhrille.
- Taloyhtiöt veloitetaan toteuttamaan kohtuullisia mukautuksia.
- Oppilaitoksen toiminta määritellään syrjinnäksi, jos oppilaitos ei puutu oppilaaseen tai opiskelijaan kohdistettuun häirintään.
- Varhaiskasvatukseen säädettään yksikkökohtainen velvoite yhdenvertaisuuden edistämiseen ja yhdenvertaisuussuunnitelman laatimiseen vastaavalla tavalla kuin oppilaitoksille.
- Työnhakijalle annetaan mahdollisuus saada selvitys työnantajalta perusteista, joilla valintapäätös on tehty.

7. UUDISTETAAN TRANSLAKI VASTAAMAAN PERUS- JA IHMISOIKEUKSIA

Suomen nykyinen translaki asettaa juridisen sukupuolen muuttamiselle useita ehtoja, jotka loukkaavat henkilön kehollista koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta. Laki edellyttää lisääntymiskyvyttömyyttä ja psykiatrinen diagnoosi sekä 18 vuoden ikää. Pitkä juridisen sukupuolen vahvistamisen prosessi on psyykkisesti raskas ja alustaa transihmiset arjessa monenlaiselle syrjinnälle, kun henkilöpaperit eivät vastaa henkilön identiteettiä ja ulkoista olemusta.

- Sukupuolen juridinen vahvistaminen tulee muuttaa ilmoitukseen perustuvaksi ja tehdä se mahdolliseksi tietyin edellytyksin myös alaikäisille.
- Sukupuolen korjaushoidot tulee erottaa sukupuolen juridisesta vahvistamisesta. On varmistettava, että sukupuoliristiriitaan on saatavilla yksilöllisen tarpeen ja ajantasaisten hoitosuositusten mukaista hoitoa riippumatta siitä, aikooko henkilö hakea juridisen sukupuolen vahvistamista. Vanhemmuutta koskevassa lainsäädännössä tulee varmistaa transihmisten vanhemmuuden tunnistaminen kaikissa tilanteissa.

8. VAKIINNUTETAAN YHDENVERTAISUUSVAIKUTUSTEN ARVIOINTI OSAKSI LAINVALMISTELUA SEKÄ VALTIONEUVOSTON HANKKEIDEN VALMISTELUA

Avainasemassa yhdenvertaisuuden toteutumiseksi yhteiskunnan rakenteiden tasolla on systemaattinen yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi ja sen tulosten kunnianhimoinen huomioon ottaminen kaikessa säädösvalmistelussa sekä julkisen sektorin hankkeissa siten, että lainsäädännön vaikutukset olisivat jo alun perin yhdenvertaisia ja ihmisten moninaisuuden huomioon ottavaa. Tämä on erityisen keskeistä myös tekoälyä hyödyntävissä hankkeissa ja järjestelmissä. Yhteiskunnan rakenteiden muuttaminen edellyttää lainvalmistelijoille tarjottavaa koulutusta yhdenvertaisuudesta ja yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnista sekä poliittisia linjauksia siitä, että yhdenvertaisuusvaikutuksille annetaan päätöksenteossa niille kuuluva painoarvo.

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan näkemyksen mukaan olisi syytä harkita, että

- yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi vakiinnutettaisiin osaksi lainvalmisteluprosessia ja valtioneuvoston hankkeiden valmistelua.

Tällainen vaikutusarviointi olisi tarpeen, jotta erilaisten uudistusten yhdenvertaisuusnäkökohtiin liittyviä haitallisia vaikutuksia voidaan tunnistaa paremmin ja sitä kautta luoda vaihtoehtoisia ratkaisumalleja. (TyVM 14/2018 vp)

9. PARANNETAAN TURVAPAIKANHAKIJOIDEN OIKEUSTURVAA

Viime vuosien lainmuutokset ovat heikentäneet turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa. Oikeusapua koskeneessa lainmuutoksessa rajoitettiin muun muassa hakijoiden oikeutta saada oikeusapua ja hakijoiden avustamisesta maksettavia palkkioita, sekä lyhennettiin valitusaikoja turvapaikka-asioissa.

Oikeusministeriön joulukuussa 2018 julkistaman selvityksen mukaan turvapaikanhakijoiden oikeusturva on vaarantunut jo pelkästään oikeusapua koskeneen lainmuutoksen seurauksena.

- Selvityksessä esitetyn mukaisesti valtioneuvoston tulee korjata lainmuutosten aiheuttamat oikeusturvaongelmat. Yksinkertaisimmillaan tämä onnistuu palauttamalla oikeusapu, avustamisesta maksettavat palkkiot sekä valitusajat sellaisiksi kuin ne olivat ennen 2016 tehtyä lainmuutosta.

10. EDISTETÄÄN KOTOUTUMISTA: PERHEENYHDISTÄMISEN TOIMEENTULOEDELLYTYS POISTETAAN JA TYÖN TEON ESTEITÄ PURETAAN

Turvapaikanhakijoiden kotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä on tutkittu laajalti, ja perheenyhdistämisen on todettu olevan tärkein asia kansainvälistä suojelua hakeneen elämässä hänen saavuttuaan vastaanottajavaltioon. Eri-tyyppisen keskeistä on lapsen oikeus perhe-elämään ja vanhempiensa hoivaan. Eduskunnan 28.2.2019 hyväksymän pöytäkirjan mukaisesti (EK 45/2018 vp):

- valtioneuvoston tulee valmistella lainsäädäntömuutokset sen mahdollistamiseksi, että pakolaisaseman ja toissijaisen suojeluaseman saaneiden perheenyhdistämishakemuksiin ei sovelleta toimeentuloedellytystä.

Kotoutumisen kannalta kaikkien maahanmuuttajien kohdalla tärkeää on myös mahdollisuus työntekoon. Nykyisin maahan juuri tulneiden sekä täällä oleskelevien työnteko-oikeutta rajoitetaan ja oleskeluluvan saaminen työn perusteella on käytännössä erittäin vaikeaa. Kielteisen turvapaikkapäätöksen seurauksena saatu maahantulo-kielto voi myöhemmin estää työoleskeluluvan saamisen, vaikka oleskeluluvan saamiseksi asetetut edellytykset muutoin täyttyisivät.

- Suomalaisen yhteiskunnan etu on se, että esteitä työn tekemiselle puretaan, ja että täällä jo töissä olevat ihmiset saisivat nykyistä helpommin oleskeluluvan työn perusteella.

11. EHKÄISTÄÄN PAPERITTOMUUTTA JA TURVATAAN PERUSPALVELUT MYÖS ILMAN OLESKELULUPAA OLESKEVILLE

Ilman oleskelulupaa Suomessa oleskelevien määrä on kasvanut viime vuosina ja heidän asemansa on erittäin heikko. Ennen vuoden 2015 lainmuutosta, vapaaehtoisesta paluusta kieltäytyvälle henkilölle, jonka palauttaminen lähtömaahansa ei pakkokeinoinkaan ollut mahdollista, voitiin myöntää tilapäinen määräaikainen oleskelulupa. Tämä mahdollisuus ehkäisi tehokkaasti paperittomuutta, tarjosi laillisen reitin työllistymiseen sekä muutoinkin edisti kyseessä olevien ihmisten osallisuutta yhteiskunnassa.

Sekä tilapäisen oleskeluluvan myöntämistä että myöhemmän vastaanottopalveluiden lakkaamista koskevien lainmuutosten yhteydessä valtioneuvosto antoi lausuman, jonka mukaan se seuraa esityksen vaikutuksia ja ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin tilanteen korjaamiseksi, jos ilman oleskelulupaa olevien määrä kasvaa. Vastaanottopalveluiden lakkaaminen luo paperittomuutta sekä altistaa sitä kautta turvapaikanhakijoita myös hyväksikäytölle.

- On toteutettava tarvittavat lainsäädäntömuutokset sen turvaamiseksi, että vastaanottopalvelut eivät lakkaa ennen kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneen hakijan maastapoistamispäätöksen täytäntöönpanoa,
- ja palautettava sääntely myös tilapäisen oleskeluluvan myöntämisen edellytysten osalta vuoden 2015 lainmuutoksia edeltäneeseen tilaan.

Perustuslain 19 §:n mukaisen välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon sisällöstä ei ole säädetty lailla, mikä on johtanut yhdenvertaisuuden näkökulmasta ongelmalliseen tilanteeseen. Jokainen kunta joutuu itse ratkaisemaan, mitä tähän perustuslailliseen oikeuteen sisältyy. Vastuu on säilytetty valtakunnalliselta tasolta kuntien harkintaan, mikä ei ole tarkoituksenmukaista eikä edistä yhdenvertaisuuden toteutumista.

- Perustuslain 19 §:ssä säädetystä välttämättömästä toimeentulosta ja huolenpidosta, johon kaikilla – myös ilman oleskelulupaa oleskelevilla henkilöillä - on oikeus, tulee säätää lailla. Ja toteutettava näin eduskunnan pöytäkirjan (EK 45/2018 vp) viranomaisten perustuslain edellyttämästä välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon sisällöstä ja viranomaisten yhdenmukaisista tulkintakäytännöistä on toteutettava.

myönnetään jatkuva oleskelulupa vain hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa, eikä harkinnassa riittävästi arvioida hakijan riskiä joutua uudelleen ihmiskaupan uhriksi maastapoistamisen jälkeen siten kuin kansainväliset sopimukset edellyttäisivät. Oleskeluluvan kynnykset näyttävät siis vaikeuttavan paitsi ihmiskaupan uhrin hakeutumista viranomaisavun piiriin myös ihmiskaupparikosten selvittämistä.

- Ihmiskaupan uhrin jatkuvaluonteisen oleskeluluvan perusteita on muutettava siten, että oleskeluluvan saamiseksi riittää uhrin ”haavoittuva asema” nykyisen ”erityisen haavoittuvan aseman” sijaan.

Lisäksi tulee arvioida muutostarpeet myös tilapäiseen ihmiskaupan uhrin oleskelulupaan, jotta uhrin mahdollisuus osallistua täysipainoisesti rikosprosessiin toteutuisi. Samalla uhreille tulee antaa oikeus työskennellä hakeumuksen käsittelyaikana. Lainmuutosten arviointia on edellyttänyt myös eduskunta.

15. TEHOSTETAAN IHMISKAUPAN VASTAISEN TOIMINNAN KOORDINAATIOTA

Ihmiskaupan aiheuttamien haasteiden ratkaiseminen edellyttää eri hallinnonalojen näkemysten yhteensovittamista. Kesäkuusta 2014 saakka ihmiskaupan vastaista toimintaa on koordinoanut sisäasianministeriö. Ministeriön vuonna 2018 teettämän selvityksen mukaan koordinaatiossa on useita ongelmia, eikä se ole toiminut riittävän tehokkaasti.

Valtioneuvostolla on kansainvälisiin sopimuksiin perustuva velvollisuus huolehtia ihmiskaupan vastaisen toiminnan koordinaatiosta.

- Hallituksen tulee osoittaa ihmiskaupan vastaiseen toiminnan koordinaatioon riittävät resurssit.
- Lisäksi on asetettava uudelleen eri ministeriöiden muodostama yhteensovittamissihteeristö kehittämään valtioneuvoston ihmiskaupan vastaista toimintaa.
- Koordinaatorakenteessa tulee valmistella myös ihmiskaupan vastainen toimintasuunnitelma.